

Гірське містечко Сморже лежить близько угорської границі в Стрийському повіті, в долині горішнього Стрия. Містечко саме невелике і нічим особливим не визначається, окрім хіба прекрасного положення між горами, з котрих деякі пишаються ще в своїх темно-зелених лісових плащах, а інші стоять, мов сироти, позбавлені лісів та покриті декуди мізерною вівсяною ріллею, а декуди рідкими корчами, пасовиськами, а то й голим шутром та камінням. У самім містечку звичайно досить пусто й глухо; по широкім ринку тут і там блукаються жиди або ліниво проходять бойки в коротких киптарях та овечих кучмах на голові. Пустують широкі сіни заїзних домів, нікого не ваблять до себе склепи з убогим товаром, і здається, що якийсь сонний дух витає над цілим містечком.

Та зовсім інакше буває тут літом, на Матки (успеніє пресв[ятої] богородиці), коли в Сморжу відбувається великий ярмарок на рогату худобу. Мов незлічимі хвилі води, спливаючи з гір, заповняють долину і покривають ціле її дно, отак і Сморже в той день буває буквально залите, заповнене, натолочене народом і худобою. В р. 1888 мені лучилося бути на такому ярмарку, то я й поспробую передати коротко ті вражіння, які після нього лишилися в моїй пам'яті.

Я жив тоді в маленькій німецькій колонії Карлсдорфі, при самій угорській границі. Якраз коло моєї хати йшла гірська стежка, що вела через Бескид, т[о] є[сть] граничне гірське пасмо, з Угорщини до Сморжа. Ще досвіта в ярмарковий день почув я гейкання та гомін численних кроків і розмови коло хати. Вставши і вбравшись, я вийшов, щоби скупатися в Стрию, що плив тут же коло хати. Весь брід ріки повний був людей і худоби. Одні милися самі, освіжуючися після цілонічної дороги горами та лісами, другі поїли худобу, а ще інші, загнавши свої воли по черева в воду, мили їх, розчісували рідким гребенем, очевидно, стараючись показати їх на ярмарку чистими та гарними як слід. А з поблизького ліска, що покривав галицький бік Бескиду, надтягали все нові та нові ватаги людей з волами, з мішками на плечах, з вінцями грибів, з бесагами, покладеними на маленьких та гладких гірських кониках. Високо на хребті Бескиду видно було довгі шнури таких ярмаркових

дружин; на поляні, що зеленілася серед лісу в половині висоти Бескиду, видно було те саме. Здавалося, що нараз якась жива різнобарвна ріка поплила з Угорщини через Бескиди до нашого краю.

Я набрав охоти побачити власними очима той ярмарок, про котрий чував уже перед тим дещо від жидів, що зі Стрия, зі Сколього і з інших підгірських містечок, мов на прощу, тягли до Смержа. Поснідавши, я вибрався пішки до Смержа. З Карлсдорфа до Смержа треба було перейти через високу, лісом покриту гору, котрої верхом виляся та сама стежка, що йшла попри мою хату. Замішавшись в юрбу ярмаркових, я з моїм товаришем ішов звільна, любуючися чудесним гірським повітрям, холодом лісових затишків, то розмовою то з сими то з тими ярмарковими групами. На кожній поляні, при кождім джерелі ми стрічали правдиві табори ярмаркових, розложені на траві. Люди спочивали, пили воду, курили люльки — жінки там курять так само, як і чоловіки, і худоба, пущена самопас, ходила по поляні і щипала сочисту гірську траву, над цілою поляною стояв лагідний гомін, котрий добре гармоніював з поважною тишиною величезного гірського лісу, що дрімав собі довкола.

По двох чи трьох годинах ходу ми вийшли з лісу. Дорога круто спускалася вниз із гори. Перед нами відкрився вид на Смерже, розложене в котловині, і на дооколичні гори. Та який неподібний був нині вид сеї котловини до того, що тут діється звичайно! Все те місце, де я привик бачити тихе сонливе Смерже, тепер повне було народу, щільно заповнене, немов залите повинню людських голів та сірих, чорних і жовтих волів, корів та телят; усе воно гомоніло, клекотіло, ревла, мов буря в лісі, мов здоровенне, хуртовиною бите озеро. Серед тої потопи снувалися чорні і бородаті постаті, збільшаючи клекіт і гомін. Ринок заступили вози, уставлені без порядку, але так щільно один при одному, що, хотівши пройти до центральних базарів, треба було скакати з воза на віз, із одного волового хребта на другий; хто не був охочий до сеї гімнастичної вправи, той находився в несказанній сутолоці, безрадний і безпомічний, наражений на те, що кождої хвилі або віл, або бойко міг йому стати на нагнітки, або який-небудь рогатий кайла (сивий угорський віл), котрому докучив овід, міг замість овода його самого підняти на роги.

А довкола, з усіх околичних гір, усіми стежками й дорогами плили щораз нові валки ярмаркових, то пішки, то на конях, то дерев'яними скрипучими возами, порушувалися звільна крутими стежками, грозючи ще збільшити сутолоку і клекіт у тісній котловині внизу.

Ми на хвилю присіли спочити над самим містечком на крутім каменистім горбі, відки весь ярмарок видно було як на тарелі. Все, але то буквально все містечко заповнене було возами, людьми і худобою. Худоби, великої й дрібнішої, зігнано, певно, з 10000 штук. Були там величезні сиві угорські воли з великими рогами, так звані кайли, і чорні гірські, крепкі до роботи воли з невеличкими та крутими рогами, звані барнами, і жовті воли з невеличкими та майже простими рогами. Корів було менше, на воли тут головний торг. Воли, пригнані прямо з полонин, привиклі до свободи та тиші, тут стояли мов здивовані, не їли, не ремигали, а тільки роззиралися довкола своїми великими сивими очима. Пару платили по 200—300 золотих, та були й такі велетні, що купці давали за пару по 400—500 золотих і, певне, що в Відні, куди мали їх везти, заробляли на них удвоє стільки.

Варто було послухати, як наші бойки торгуються з жидівськими купцями. Годі собі здумати більшого противенства, як отяжілий флегматичний бойко і верткий та балакливий жид-купець. Бойко сидить або стоїть при своїх волах і, здається, навіть не думає о тім, що він на ярмарку, що має воли продати. Люди йдуть попри нього рікою, оглядають його воли,— він навіть уваги не звертає на них: мовляв, нехай товар сам за себе говорить. Вкінці сей або той купець, оглянувши воли, пощупавши їх ребра, хребет, карк, заглянувши їм до писків і потрусивши за роги, підходить до властителя.

— Дай боже добрий час!

— Та дай боже! — відповідає бойко звільна і мовби неохотно:

— Ваша худоба, свату?

— Та божа, та й моя.

— На продаж?

— Та коби божа воля, то би-м продав.

— А скільки би-сьте хотіли взяти?

— Та що буде божа ласка.

— А яка має бути божа ласка?

— Та коби що доброго та годного!

— Ну, а яка ж ваша ціна за оту худобу?

— Та людська. Я ціною поперед людей не відбігаю.

— Та-бо скажіть виразно!— гарячиться знетерпливлений купець.

— Та, ви ліпше знаєте, що варта отся худоба! — говорить бойко.

Купець ще раз оглядає товар, муркоче щось під носом, ніби числиться з остатнім крейцаром, щоби, борони боже, не передати замного, і опісля каже:

— Дам сто п'ятдесять.

— Та й то гроші! — відмовляє спокійно бойко і тільки тепер оживляється і починає на правду торгуватися. Він не тратить багато слів, скаже свою ціну і вже стоїть при ній твердо. Купець божиться, клянеться, що не може тільки дати, що се буде його страта, благає, трохи не плаче, але бойко всього того слухає спокійно, мов камінь. Він знає, що все те

звичайна ярмаркова церемонія і що без крику та клятьби торгу нема. І звичайно буває так, що купець уступає і дає вдвоє або втроє більше супротив того, що давав первісно.

На ярмарок ідуть люди, маючи з собою свої харчі, для того хліба, м'ясива на такім ярмарку небагато; стоять тільки вози з вуджениною та солониною, котру купують бойки цілими полтями, щоби мати про запас. От тим-то й дрібних грошей на ярмарку курсує дуже мало. Сотку або десятку розмінюєш при кождім возі, але щоби розміняти золотого, треба набігатися та нахлопотати не раз дві або й три години. В шинках та пиварнях стиск великий, хоча бойки понад установлений звичаєм могорич п'ють небагато, а більше балакають або, позакурювавши череп'яні люльки, сидять мовчки та ловлять ухом увесь той ярмарковий гомін. П'яних я зовсім не бачив. Многі зовсім не п'ють нічого в місті, набирають горілки у фляжку і вкладають у бесаги і, тільки виїхавши з міста, в лісах, при джерелах, на супочивках гостяться в кружку своїх знайомих і сусідів, на свіжім повітрі, серед урочистої тиші лісу та пахощів полонин. Весело і гутірно вертають ярмаркові додому.